

MADA KUU 1.1: WATU WA NYUMBANI

Misamiati

Msingi

ukoo
salamu
adabu
uakifishaji

Umilisi

Mada hii itakuwezesha;

- Kutamka sauti za Kiswahili kwa usahihi
- kutambua misamiati ya watu wa nyumbani.
- kusimulia hadithi fupi kuhusu familia yako.
- kuanzisha na kuitikia salamu kwa namna inayostahili.
- kutambua na kuigiza maneno ya adabu
- kusoma na kuigiza mazungumzo.
- kutambua na kutumia aina mbalimbali ya majina ya watu wa nyumbani katika sentensi.
- kubaini vipatanishi vya nomino vya ngeli ya A-WA katika sentensi.
- kuakifisha nomino katika sentensi kwa kuzingatia alama zote za uakifishaji.
- kutambua hatua mwafaka za kuandika insha ya mwongozo.
- kuandika insha ya mwongozo.

Utangulizi

Je! unaishi na kina nani nyumbani? Unaweza kutamka majina yao kwa ufasaha? Kwa mfano, kuna silabi ngapi katika jina la kila mmoja wao? Mawasiliano yatakuwa kamilifu iwapo sauti, silabi na maneno ya lugha yoyote ile hutamkwa kwa namna inayostahili. Pia ni muhimu kuthamini na kushirikiana na watu wa nyumbani kimazungumzo na katika shughuli mbalimbali.

Kwa hivyo, mada hii itakupa uwezo wa kutambua matamshi bora ya sauti za Kiswahili. Mada hii pia itakuwezesha kutambua watu wa nyumbani na jinsi ya kuwasiliana na kuishi nao kwa namna inayostahili.

Funzo a: Kutamka sauti za Kiswahili **Shughuli 1.1 Kusikiliza na Kuzungumza**

Katika vikundi,

1. Tamka, kariri, na kusoma kwa sauti maneno yafuatayo kwa kuzingatia matamshi bora ya vokali za Kiswahili.

a- anza, baba, kaka, dada
e- endesha, endelea,
i. inuka, ingia, bibi, mimi, sisi
o- omba, ona, ondoa, oga, wote
u- uhuru, umoja, kuku, nguvu

2. Tamka maneno yafuatayo yenye matumizi ya vokali mbili

aa- kaa, jaa, baada, saa,
ee- mzee, pekee
ii- tii, bidii
oo- choo, njoo
uu- juu, mguu

3. Tamka maneno yafuatayo yenye matumizi ya vokali mbili zisizofanana

ondoa, lia, ongea, fagia, pokea, chuo, kimbia, somea

4. Shirikiana na wenzako kutambua, kutamka na kuandika baadhi ya maneno yenye vokali mbalimbali.

Shughuli 2.1 Kusikiliza na Kuzungumza

Katika vikundi,

1. Tamka sauti zifuatazo.

- i. /b/, /p/, /m/ /w/
- ii. /f/, /v/
- iii. /dh/, /th/
- iv. /d/, /l/, /n/, /r/, /s/, /t/, /z/
- v. /ch/, /j/, /ny/, /sh/, /y/
- vi. /k/, /g/, /ng'/, /gh/, /kh/
- vii. /h/.

2. Tamka tena sauti zilizo juu. Tambua mahali sauti hizo zinakotamkiwa.

3. Uganisha konsonanti na vokali ulizotamka hapo juu kuunda silabi na maneno.

4. Shirikiana na wenzako katika kikundi kuandika alfabeti ya Kiswahili kutoka **A** hadi **Z**.

Funzo b. Kutambua msamiati wa watu wa nyumbani**Shughuli 3.1 Kusikiliza na kuzungumza**

Katika vikundi,

- 1. Taja watu unaoishi nao nyumbani
- 2. Jadiliana na wenzako kutafuta maana ya maneno uliyopewa katika boksi

baba, mama, kaka, dada, bin, binti, shangazi, babu, nyanya
- 3. Elezea kuhusu watu wa familia yako kwa kutaja majina yao.
- 4. Shirikiana na wenzako kusoma na kujadili maana ya sentensi zifuatazo
  - i. Baba yangu ni dereva wa basi.
  - ii. Mama yangu ni mwalimu wa Kiswahili.
  - iii. Dada yake Peter anafundisha katika Chuo Kikuu cha Kyambogo.
  - iv. Bin yangu anaitwa Haba.

- v. Kaka yangu anasomea katika Chuo cha walimu cha Nakaseke.
- vi. Binti yake Yusuph ni mrembo sana.
- vii. Tafadhali niitie yule kaka yangu.
- viii. Eve ni binti yake mzee Lutaaya.
- ix. Dada yako anaitwa nani?
- x. Mama ananyonyesha mtoto.

Kazi mradi

Katika kikundi, fanya utafiti kuhusu msamiati mwingine wa watu wa ukoo. Unaweza kutumia kamusi, maktaba au mtandao. Kisha, wasilisha matokeo ya utafiti wako darasani.

5. Ambatanisha majina ya watu wa ukoo kutoka sehemu **A** na **B**.

A

- (a) Mama
- (b) Babu
- (c) Shangazi
- (d) Ami
- (e) Binamu

B

ni mtoto wa shangazi, ami au mjomba.
ni ndugu wa kike wa baba, au ni ndugu wa kike wa kuumeni.
ni mzazi wa kike.
ni mwanamume aliyezaliwa katika tumbo moja na baba.
ni mzazi wa kiume wa baba au mama.

Funzo c: Kuigiza majukumu ya watu wa Nyumbani

Shughuli 4.1 Kusikiliza, Kuzungumza, Kusoma na Kuandika

Katika vikundi,

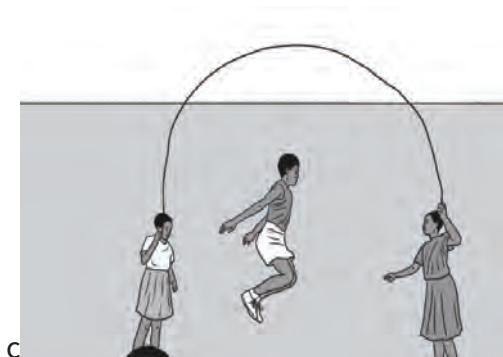
1. Tazameni na kuelezea mnachoona kutokana na michoro

a

b

2. Ambatanisha sentensi kutoka na michoro uliyotazama hapo juu

Bibi anasuka mkeka
Watoto wanaruka kamba
Mama anapika

Dada anafagia
Baba anakama ng'ombe
Shangazi analima

3. Shirikiana katika vikundi kuelezea na kuigiza majukumu mbalimbali ya watu wa nyumbani.

Funzo d. Kueleza kazi zinazofanyika nyumbani

Shughuli 5.1 Kusikiliza, kuzungumza na kuandika

Katika vikundi,

1. Jadiliana kuhusu kazi mbalimbali zinazofanyika nyumbani kwenu.
2. Kwa zamu, elezea kazi unazofanya nyumbani kwenu wakati wa likizo.
3. Jaza mapengo kwa kutumia vitenzi vifuatavyo vinavyohusu kazi za nyumbani.

(paka, ezeka, jenga, safisha, fyeka)

- (a) Dada yangu ana ..... vyombo.
- (b) Ami ali ..... nyasi katika boma lake.
- (c) Baba yetu anafanya kazi ya ku ..... rangi.
- (d) Nili ..... mabati juu ya nyumba yetu.
- (e) Babu yetu ali ..... nyumba kubwa sana kijijini.

Funzo e. Kusimulia hadithi fupi kuhusu familia

Shughuli 6.1 Kusikiliza, kuzungumza na Kuandika

Chora watu unaoishi nao nyumbani kwenye karatasi, kisha usimulie hadithi inayohusu watu wa familia yako.

Funzo f. Kutambua matumizi ya Salamu na maneno ya adabu

Shughuli 7.1 Kusikiliza na kuzungumza

Katika kikundi,

1. Tazameni na kutaja mnachoona katika mchoro. Shirikiana kuelezea na kuigiza kinachotendeka katika mchoro.

Taz: Salamu ni maamkizi ya kujuliana hali miongoni mwa watu. Katika lugha ya Kiswahili kuna aina nyingi za salamu kulingana na umri/cheo, wakati, hali, idadi ya watu unaosalimia na uhusiano wa watu husika.

2. Katika jozi, salimiana na mwenzako kwa kutumia salamu zifuatazo;

Salamu	Jibu
Shikamoo	Marahaba
Shikamoo baba?	Marahaba mwanangu
Shikamoo mama?	Marahaba mwanangu
Shikamoo mwalimu?	Marahaba
Shikamoo shangazi?	marahaba
Shikamoo babu?	Marahaba mjukuu wangu
Shikamoo bibi/nyanya?	Marahaba mjukuu wangu

Tanbihi: Shikamoo ni salamu ya heshima kwa mtu anayekuzidi umri au cheo.

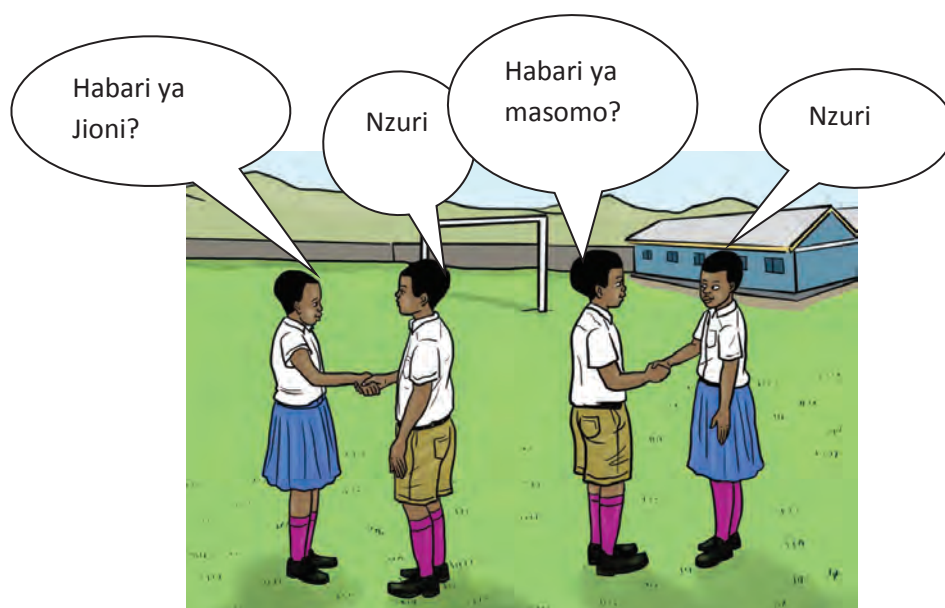
i. **Salamu kulingana na wakati.**

Salamu	Jibu
Sabalkheri	Sabalkheri/Alkheri
Masalkheri	Masalkheri/Alkheri

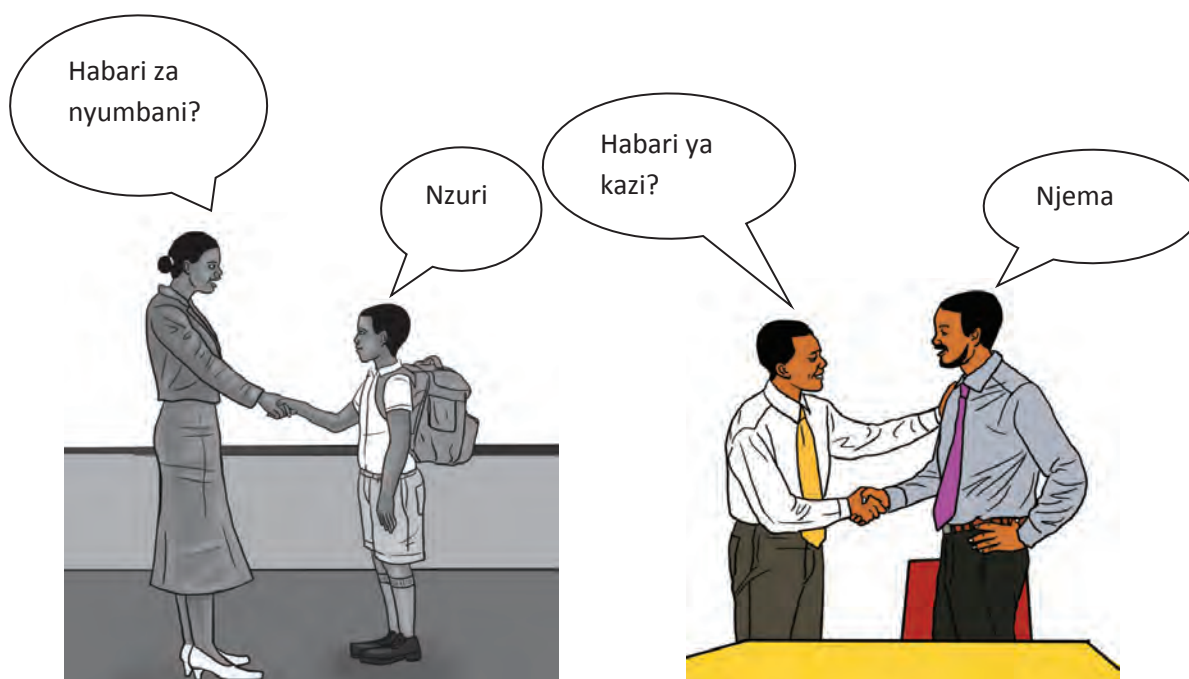
Sabalkheri ni salamu inayotumiwa wakati wa asubuhi ilhali masalkheri inatumiwa wakati wa jioni kuanzia alasiri.

ii. Salamu kulingana na hali mbalimbali

Salamu	Hali	Jibu
Habari ya/za	Masomo/Shuleni?	Nzuri /njema
Habari ya/za	Nyumbani?	Nzuri /njema
Habari ya/za	Safari?	Nzuri /njema
Habari ya/za	Kupotea?	Nzuri /njema
Habari ya/za	Kazi?	Nzuri /njema

iii. **Salamu za kujuliana hali kulingana na idadi ya wanaoitikia.**
Shughuli 8.1 Kusikiliza na kuzungumza

Kakika vikundi,

1. Igizeni salamu na majibu yake kama ifuatavyo;

Salamu	Jibu
Hujambo?	Sijambo
Hamjambo?	Hatujambo
Umeamkaje? Umelalaje?	Salama
Mmeamkaje? Mmelalaje?	Salama
Umeshindaje? Mmeshindaje?	Vizuri/vyema
U mzima? M wazima?	Ni mzima/ Tu wazima
Uhali gani? Mhali gani?	Njema/ Nzuri

Funzo g. Kutambua na kuigiza maneno ya adabu
Shughuli 9.1 Kusikiliza, kuzungumza na kusoma

Katika vikundi,

1. Someni na kuigiza maneno ya adabu yafuatayo;

Neno la adabu	Jibu
Hodi hodi!	Karibu!
Karibu	Asante
Kwa heri	Kwa heri ya kuonana
Hongera	Asante
Asante kwa kazi	Karibu
Pole	Haidhuru/ Nimeshapoa

Funzo h. Kusoma na kuigiza mazungumzo

Shughuli 10.1 Kusoma na kuandika

1. Katika jozi, someni na kuigiza mazungumzo yafuatayo kisha ujibu maswali

Tom : Habari ya siku nyingi rafiki?

Rehema : Ni nzuri, labda zako?

Tom : Mimi ni mzima. Umepotea sana siku hizi!

Rehema : Ndiyo, mama yangu amekuwa mgonjwa.

Tom : Eee! Pole sana, sasa yuko vipi?

Rehema : Tumempa dawa, atapata nafuu.

Tom : Hebu tuombe Mungu apone haraka

Rehema : Amina. Hebu niende nyumbani, Alamsiki!

- i. Kwa kutumia kamusi, tafuteni maana ya maneno mapya kutokana na mazungumzo.
- ii. Tambua na kuandika salamu na maneno ya adabu yaliyotumika katika mazungumzo.

Sarufi

Funzo i. Kutumia vipatanishi sahihi vya nomino za ngeli ya A-WA katika sentensi

Shughuli 11.1 Kusoma na kuandika

Katika vikundi,

1. Tazameni na kujadiliana kuhusu kinachotendeka katika michoro.

Umoja

Wingi

Umoja

b

Wingi

c

2. Ambatanisha sentensi kutoka boksi na michoro uliyotazama hapo juu.

Mtoto analia
Mkulima analima
Msichana anafagia

Watoto wanalia
Wakulima wanalima
Wasichana wanafagia

3. Shirikiana kusoma kwa sauti na kutafuta maana ya nomino zifuatazo.

Umoja	Wingi
Mtu	Watu
Mtoto	Watoto
Mwalimu	Walimu
Mkulima	Wakulima
Mzazi	Wazazi
Mke	Wake
Mume	Waume
Mgeni	Wageni
Mfalme	Wafalme

Umoja	Wingi
Mwanafunzi	Wanafunzi
Mhubiri	Wahubiri
Mvulana	Wavulana
Msichana	Wasichana
Mganga	Waganga
Mchezaji	Wachezaji
Mshonaji	Washonaji
Mlevi	Walevi
Mlinzi	Walinzi
Mwislamu	Waislamu
Mgonjwa	Wagonjwa

Taz; Ngeli ya a-wa inajumuisha vitu kama, watu, wanyama, wadudu, ndege na kadhalika.

4. Katika vikundi, fanyeni utafiti katika kamusi, maktaba au mtandao kuhusu nomino nyingine za ngeli ya a-wa na uziandike kwa umoja na wingi
5. Shirikiana na wenzako kuandika sentensi zifuatazo katika wingi.
  - i. Mama analima shambani.
  - ii. Kaka na dada wanaosha vyombo.
  - iii. Mfalme amekaa.
  - iv. Mganga anatibu mgonjwa.
  - v. Mvulana anapasua kuni.
  - vi. Mzee anapeana mawaidha.
  - vii. Mwanafunzi alienda shuleni asubuhi.

Funzo j. Kuakifisha kwa usahihi

Shughuli 12. 1 Kusoma na kuandika

Katika vikundi,

1. Someni na kujadili ujumbe katika kifungu.

Nalubega na Onyango ni marafiki sana. Siku moja, Nilimsikia Onyango akisema, “Mimi na rafiki yangu Nalubega tumetembelea mataifa mengi ulimwenguni.” Kwa mfano, Mataifa ya Afrika Mashariki (Kenya, Tanzania, Sudani Kusini, Rwanda na Burundi), Ujerumani, Uhispania, Brazil, Marekani na Uchina. “Umetembelea nchi gani wewe?” Aliniuliza. “Mimi sijawahi hata kuvuka mpaka wa Uganda!” Nilimjibu. Alaa! Alishangaa. Bahati yako itakuja usijali. Alinitia moyo.

2. Tambua na kuandika alama za uakifishaji katika kifungu ulichosoma.
3. Fanyeni utafiti kuhusu alama nyingine zozote za uakifishaji ambazo hazijatajwa katika kifungu.

Funzo K. Kuandika Insha**Shughuli 13.1 Kuandika****Katika makundi,**

1. Andikeni insha kuhusu watu wa ukoo wako.
Zingatieni yafuayo;
Jina lako? Unasoma kidato gani? Unaishi wapi? Unaishi na nani nyumbani? Watu wa nyumbani kwenu wanafanya kazi gani? Wewe, unasaidiaje wazazi wako katika kazi za nyumbani.

Shughuli ya jumla

Umeandaliwa sherehe ya siku ya kuzaliwa kwako nyumbani kwenu. Umeita baadhi ya marafiki zako kutoka darasani mwako kuhudhuria. Baada ya chakula na kukata keki, umeombwa kutambulisha kila mtu aliyehudhuria. Umemaliza kuwatambulisha marafiki zako.

- a. Watambulishe watu wa ukoo wako waliohudhuria.
- b. Kila mtu wa nyumbani alisema kuwa marafiki zako ni watoto wenye adabu. Ni mambo gani waliyofanya ili kuonyesha kuwa ni wenye adabu.
- c. Andika maneno uliyozungumza wakati wa hotuba yako.

Muhtasari wa mada

Katika mada hii, umejifunza kuhusu,

- Sauti za Kiswahili kwa usahihi
- Msamiati wa watu wa nyumbani.
- Usimulizi w hadithi fupi kuhusu familia yako.
- Salamu kwa namna inayostahili.
- Maneno ya adabu
- Ugizaji wa mazungumzo.
- Matumizi ya aina mbalimbali ya majina ya watu wa nyumbani katika sentensi.
- Vipatanishi vya nomino vya ngeli ya A–WA katika sentensi.
- Uakifishaji.
- Uandishi wa insha

MADA KUU 1.2 JAMII

Msamiati

Msingi

dira
mazingira
sudi
dhehebu
kiama
jahanam

Umilisi

Mada hii itakuwezesha;

- a. kutambua msamiati wa mahali muhimu.
- b. kutofautisha na kubaini sehemu za dira.
- c. kujadili shughuli zinazofanyika katika mahali muhimu.
- d. kuelezea sehemu muhimu mbalimbali kwa kutumia dira.
- e. kusomea makala na kujibu maswali.
- f. kutambua na kutumia vitenzi mbalimbali katika sentensi.
- g. kubaini matumizi ya vipatanishi vya nomino katika sentensi vya ngeli ya U-I.
- h. kubaini na kutumia alama zote za uakifishaji katika sentensi na vifungu vya maneno.
- i. kutambua vipengele muhimu vya uandishi wa insha ya mwongozo.
- j. kuandika insha ya mwongozo.

Utangulizi

Wewe kama mwanajamii, una wajibu wa kujua yanayotendeka katika jamii yenu. Pia, unastahili kujua mahali muhimu katika mazingira yako. Je, ni huduma zipi zinazopatikana katika mahali muhimu mbalimbali? Je! unaweza kumwelekeza yeyote anayekwenda katika mahali muhimu kokote bila kupoteza njia? Je, wewe unachangia vipi katika kuhifadhi na kuendeleza mahali muhimu katika jamii yako? Mada hii, itakuwezesha kutambua na kutumia msamiati unaoyohusiana na mahali muhimu, matumizi ya dira pamoja na vipengele vya lugha vilivyoteuliwa katika mawasiliano.

Funzo a. Kutambua msamiati wa mahali muhimu katika Jamii

Shughuli 1.2 Kusoma na kuandika

Katika makundi,

1. Shirikiana kusoma na kujadiliana kuhusu taarifa katika makala hii

Jamii yetu huwa ikijumuisha sehemu mbalimbali ambazo zina umuhimu mkubwa sana katika maisha ya mwanadamu. Bila sehemu hizi, maisha ya mtu hayawezi kuboreka hata kamwe kwa sababu atapatwa na upungufu fulani. Hizi ni sehemu ambazo tangu jadi zimekuwepo na michango yake haiwezi ikapigiwa mifano.

Mojawapo ya sehemu hizi maalum katika jamii ni kituo cha polisi. Hili ni jengo lililojengwa kwa kusudi la kuimarisha amani katika jamii. Iwapo mtu yeyote anavunja sheria basi hupelekwa katika kituo cha polisi ili akafunguliwe mashtaka na baadaye afikishwa mahakamani kukatiwa hukumu yake. Kutokana na kuwepo kwa kituo cha polisi katika jamii, visa vibaya vya uhalifu vimeepukwa kwa viwango vikubwa.

Vile vile, kuna sehemu za kuabudia katika jamii ambapo Wakristo huenda kanisani kila Jumamosi au Jumapili kulingana na dhehebu la mwuumini husika. Nao Waislamu vile vile,

huelekea misikitini kuabudu. Kwa siku angalau wao huabudu mara tano. Siku ya Ijumaa ndiyo siku rasmi ya ibada katika dini ya Kiislamu. Maeneo haya ya ibada yamekuwa na mchango mkubwa sana katika uelekezi wa sudi za wanadamu. Watu wamefunzwa kumcha Mungu na kuwaheshimu wenzao ili duniani kuwe na amani. Vile vile, ni katika majengo haya ya ibada ambapo waumini hufunzwa kuishi maisha mema na kujiepusha na dhambi ili siku ya kياما wasielekee jahanamu kuchomwa moto wa milele.

Shule nayo ni mahali ambapo elimu hupokezwa kwa wanafunzi ili waweze kuwa na maarifa ya kuwaongoza katika maisha yao siku za baadaye. Kuna shule za chekechea, msingi, upili na taasisi za juu za elimu kama vile vyuo vya ufundi na vyuo vikuu. Taifa letu limeweza kupiga hatua mbele kimaendeleo kwa sababu watu wengi wameweza kupokea elimu kutoka katika mashule mbalimbali.

Mahakama ni mahali ambapo hukumu hutolewa kwa wale wanaovunja sheria. Hili ni eneo ambalo limesaidia sana katika kudumisha uungwana ndani ya jamii yetu. Wanaopatwa na hatia huwa wakiipewa adhabu kulingana na makosa waliyoyafanya. Kwa mfano, kuna wale ambao huwa wakihukumiwa kifungo cha miezi hadi kufikia wale wanaohukumiwa kifungo cha maisha gereza.

Hatimaye, hospitali na zahanati nazo zimekuwa na wajibu mkubwa sana katika maisha ya wanadamu kwa sababu ya kuwahudumia wale wote ambao ni wagonjwa. Matibabu mbalimbali yemekuwa yakitolewa kwa wagonjwa wa aina tofauti tofauti hospitalini bila kujali umri, rangi wala jinsia ya mgonjwa. Hili limewaepusha wagonjwa wengi kufariki kutokana na maradhi ambayo yamekuwa yakiwakumba kila siku.

2. Tafuteni maneno mapya kutokana na makala hii, kisha utumie kamusi au mtandao wa intaneti kuelezea maana yake.
3. Tambua na kuandika mahali muhimu katika jamii yako.
4. Shirikiana na wenzako kukamilisha sentensi mbalimbali.
  - i. Taja sehemu ambayo wanafunzi hupewa elimu .....
  - ii. Mahali ambapo watu huenda kuabudia huitwaje? .....
  - iii. Ni mahali papi ambapo wahalifu hupekelwa ili wahukumiwe? .....
  - iv. Kituo cha polisi kina manufaa gani? .....
  - v. Wagonjwa hutibiwa mahali papi? .....

Funzo b: Kueleza umuhimu wa sehemu muhimu katika jamii

Shughuli 2.2: Kusikiliza na kuzungumza

Katika vikundi vidogo,

1. Shirikiana na wenzako kutambua na kuandika mahali muhimu katika mazingira yako, kisha elezeeni kuhusu umuhimu wa kila mahali muhimu.

Funzo c. Kujadili shughuli zinazofanyika katika mahali muhimu

Shughuli 3.2: Kuzungumza na kuandika

Kwa kurejelea mahali muhimu mbalimbali katika jamii, jadiliana na wenzako kuhusu shughuli zinazofanyika katika mahali muhimu. Kisha ziandike shughuli hizo na kutunga angalau sentensi mbili kwa kila shughuli.

Funzo d. Kutambua sehemu za dira

Shughuli 4.2: Kusikiliza, kuzungumza, kusoma na kuandika

Katika vikundi,

1. Tambueni na kuchora sehemu za dira
2. Kwenye dira uliyochora, onyesha sehemu zote za dira
3. Elezeeni upande wa nyumbani kwenu kutoka mahali muhimu mbalimbali.
4. Andika angalau wilaya mbili kutoka pande nne za nchi ya Uganda.

Taz: Dira ni kifaa kinachoonyesha pande za dunia ambacho huwaongoza watu kutambua maeneo mbalimbali. Mielekeo hii humwongoza mtu ajue kule anakolenga kwenda. Mfano ni Kaskazini, Kusini, Katikati, Magharibi na Mashariki. Hii ndiyo mielekeo mikuu ya dira. Pia kuna ile mielekeo midogo ya dira kama Kaskazini mashariki, Kaskazini magharibi, Kusini mashariki na Kusini magharibi. Mwongozo huu wa mielekeo ya pembe za ulimwengu ni muhimu sana kila mtu kuielewa.

Funzo e: Kueleza sehemu muhimu katika jamii kwa kutumia dira.

Shughuli 5.2 Kusikiliza na kuzungumza

Katika jozi,

1. Someni na kuigiza mazungumzo haya kisha mbadilishane majukumu.

Okecho: Samahani Anyango. Je, unaweza nionyesha barabara inayoelekea benkini?

Anyango: Naam, bila shaka. Pinduka kushoto mwishoni mwa barabara hii.

Okecho: Karibu na taa zinazoelekeza watu na magari barabarani?

Anyango: Ndio. Kisha nenda hadi ufike kwenye mzunguko wa barabara hii.

Okecho: Je, baada ya mzunguko huo nifanyeje?

Anyango: Upinde mkono wa kulia wa mzunguko huo na ujiunge na barabara ya Maji Matulivu.

Okecho: Ni sawa. Nifikapo pale nitakuwa nimewasili?

Anyango: La, fuata barabara hiyo ya Maji Matulivu na benki utaiona kwa upande wa kushoto wa barabara ile.

Okecho: Asante sana dada.

Anyango: Kwa heri.

2. Tafuteni maneno mapya kutokana na mazungumzo, kisha mtumie kamusi kuelezea maana yake.
3. Mwelekeze rafiki yako wa shuleni jinsi anavyoweza kuja kukutembelea nyumbani kwenu.

Funzo f: Kusoma makala kuhusu mahali muhimu na mtumizi ya dira.**Shughuli 6.2 Kusoma na kuandika**

Katika makundi,

1. Shirikiana kusoma na kujadili taarifa kutokana na makala hii.

NAPENDA JAMII YETU

Katika jamii yetu, watu wanaishi vizuri na kwa amani. Watu katika jamii hii hufanya kazi kwa bidhi na kutunza mazingira yao kwa unadhifu.

Kuna mahali muhimu katika jamii yetu. Mahali huku hutusaidia sote wanajamii. Kwa mfano, kuna hospitali mbili katika jamii yetu. Hospitali moja inaitwa Kitagata na ya pili inaitwa Kabwohe. Hospitali hizi zinatusaidia sana. Wagonjwa, wanawake wajawazito na wengine wanaohitaji msaada hukimbilia hospitali hizi. Madaktari na manesi katika hospitali hizi huhudumia watu vizuri sana. Pamoja na hospitali, kuna kanisa na misikiti. Kanisa na misikiti ni mahali muhimu katika jamii yetu. Husaidia kufariji watu na kuwapa imani ya kutokata tamaa. Kanisa na misikiti panarejelewa kama mahali patakatifu ambapo wanajamii wa jamii yetu hujifunzia maadili. Zaidi ya hayo kuna shule mbalimbali katika jamii yetu. Shule ni mahali muhimu katika jamii yetu kwa sababu zinasaidia kuelimisha wanajamii yetu na kuwafunza stadi kadhaa za kimaisha kama vile, kutafakari, kuwasiliana vizuri na kuwa wabunifu.

Isitoshe, kuna mahali kama masoko, vituo vya polisi, vyoo vya umma na kadhalika ambavyo husaidia wanajamii yetu.

Hospitali ya Kitagata iko upande wa Magharibi wa nyumbani kwetu ilhali ile ya Kabwohe iko upande wa Mashariki. Ukitoka upande wa Mbarara kuelekea Kasese, hospitali ya Kabwohe itakuwa upande wako wa kulia ambayo ni sehemu ya Mashariki. Kutoka nyumbani kwetu kwenda shuleni ninakosomea, unaelekea upande wa kaskazini mpaka unapofika kituo cha polisi. Unapofika hapo, unapinda kushoto na kuenda upande wa Magharibi ya Kaskazini. Binamu yangu yeye anasomea katika shule ya Kibingo ambayo iko upande wa Kusini ya

Magharibi kutoka kwetu. Kutoka kwetu kufika shuleni kwake, unatumia dakika ishirini pekee ukiwa unatembea kwa miguu.

2. Tafuteni maneno mapya kutokana na makala na mshirikiane kutafuta maana yake kwa kutumia kamusi.
3. Elezea ujumbe unaopata baada kusoma makala hii.
4. Kwa kuongozwa na makala uliyosoma, elezea jinsi unavyoweza kuelekeza mtu kufika kwenu.

Sarufi:

Funzo g: Kutambua na kutumia vitenzi mbalimbali katika sentensi

Shughuli 7.2 Kusoma na kuandika

Katika makundi,

1. Someni na kujadili matumizi ya vitenzi vya aina zifuatazo;

i. Vitenzi Halisi

Hivi ni vitenzi vinavyorejelea kitendo moja kwa moja. Vitenzi halisi vinapoambatanishwa na vitenzi vidogo katika sentensi, huitwa vitenzi vikuu.

k.m: *soma, kula, sikiza*

- Mchezaji wa riadha alirejea jana kutoka ng'ambo.
- Mama atapikia wageni.
- Fungua mlango wa jikoni.

ii. Vitenzi Visaidizi

Vitenzi visaidizi hutangulia vitenzi halisi (vitenzi vikuu) katika sentensi ili kuleta maana inayokusudiwa kulingana na wakati au hali.

k.m: *-kuwa, -ngali,*

- Jua lilikuwa limewaka sana mchana wote.
- Tajiri wake angali anamsumbua na mshahara.

Taz: Kitenzi ni neno linalosimamia kitendo. Kila kitenzi huwa na shina la kitenzi (sehemu ndogo zaidi ya kitenzi ambayo ndiyo huwakilisha tendo hilo). Shina la kitenzi

huambatanishwa na viambishi ili kutoa maana iliyokusudiwa kama vile mtendaji, mtendewa, wakati kitendo kinafanyika na pia kauli ya kitenzi hicho.

2. Tutunga sentensi angalau tano kwa kutumia vitenzi mlivyojadili hapo juu.
3. Kwa kushirikiana na jirani yako darasani, tunga sentensi sahihi kwa kutumia vitenzi vifuatavyo.

(a) andika	(d) -ngali
(b) -kuwa	(e) pika
(c) endesha	

Funzo h:

i. Kutumia vipatanishi vya nomino vya ngeli ya u-i katika sentensi Shughuli 8.2 Kusoma na kuandika

Katika vikundi,

1. Someni na kujadili maana ya nomino zifuatazo.

Umoja	Wingi
mkeka	mikeka
mlima	milima
mti	miti
mkono	mikono
mkono	mikono
mkebe	mikebe
mkoba	mikoba
mkuki	mikuki

2. Kwa kutumia kamusi, tafuteni nomino za ngeli ya u-i na mziandike katika umoja na wingi.
3. Shirikiana na wanafunzi wenzako katika kikundi kusoma na kutambua matumizi ya nomino za ngeli ya **u-i** katika sentensi kwa kuzingatia upatanisho wa kisarufi.

umoja			wingi		
nomino	vimilikishi	viwakilishi	nomino	vimilikishi	viwakilishi
Mgongo	wangu	unauma	Migongo	yetu	inauma
Mwembe		utavunjika	Miembe		itavunjika
Mpira		ulipasuka	Mipira		ilipasuka
Mkufu	wako	unatingika	Mkufu	yenu	inatingika

Mkebe	wake	unapiga kebele	Mikebe	yao	inapiga kebele
Mkoba		una rangi nzuri	Mikoba		ina rangi nzuri
Mkuki		una ukali sana	Mikuki		ina ukali sana

umoja				wingi			
nomino	vionyeshi	ni	vivumishi	nomino	vionyeshi	ni	vivumishi
Mshipi	huu		mrefu	Mishipi	hii		mirefu
Mkeka			mzuri	Mikeka			mizuri
Mlima			mdogo	Milima			midogo
Mti	huo		mzito	Miti	hiyo		mizito
Mchoro	ule		mkubwa	Michoro	ile		mikubwa
Mlango			mdogo	Milango			midogo
Mwezi			mfupi	Miezi			mifupi

4. Tunga sentensi sahihi angalau kumi kutokana na majedwali mliyosoma hapo juu

ii.Uakifishaji

Shughuli 9.2 Kusoma na Kuandika

Katika vikundi,

1. Tungeni sentensi angalau mbili kwa kila alama ya uakifishaji.

Nukta (.) , Nuktapacha (:), Mkato (,) , Mshangao (!) , Kiulizi (?) , Mabano ( ) , alama ya nukuu (" ") , nuktamkato (;) ,

2. Shirikiana na wenzako kuakifisha sentensi hizi.

- (i) mgeni alienda sokoni na kununua viazi nyama nyanya na vitunguu
- (ii) lo ni nani aliyekuumiza hivi alisema shangazi
- (iii) yule mtoto anapenda kusoma kwa bidii
- (iv) daktari richard anamtibu agnes
- (v) anaaitwa wakabi anatoka jijini kampala

Funzo i: Kuandika insha

Shughuli 10.2 Kuandika

Katika vikundi, jadiliana na kuandika insha kuhusu mahali muhimu katika jamii yako.

Shughuli ya jumla

Mama yako ni mtumishi wa umma. Yeye ni mfanya kazi wa serikali. Amehamishwa kutoka sehemu moja hadi nyingine. Huko alikohamishwa, amehama na familia yake.

- a) Unafikiri mnafaa kujua mahali gani muhimu katika mazingira mlikokwenda wewe na familia yako?
- b) Kwa kurejelea mahali muhimu katika mazingira yako, eleza sababu mbalimbali kwa nini ni muhimu kutambua mahali muhimu katika mazingira yako.
- c) Kwa kuzingatia alama za uakifishaji, andika insha ya maelezo ukimwelezea rafiki yako unayesoma naye jinsi anavyoweza kutoka shuleni na kukutembelea nyumbani kwenu.

Muhtasari wa mada

Katika mada hii, umejifunza kuhusu,

- a. Msamiati wa mahali muhimu.
- b. Sehemu mbalimbali za dira.
- c. Shughuli zinazofanyika katika mahali muhimu.
- d. Sehemu muhimu mbalimbali kwa kutumia dira.
- e. Usomaji wa makala na kujibu maswali.
- f. Matumizi ya vitenzi mbalimbali katika sentensi.
- g. Matumizi ya vipatanishi vya nomino katika sentensi za ngeli ya **u-i**.
- h. Alama zote za uakifishaji katika sentensi na vifungu vya maneno.
- i. Vipengele muhimu vya uandishi wa insha ya mwongozo.
- j. Uandishi insha ya mwongozo.

MADA KUU 1.3 HESABU

1 2 3 4 5

6 7 8 9 0

+ - = × ÷ %

Misamiati

Msingi

hasi
chanya
shufwa
witiri

Mada hii itakuwezesha:

- Kuhesabu tarakimu kutoka 1-1000.
- Kulinganisha tarakimu na vitu vilivyoandikwa nambari au tarakimu hizo.
- Kutofautisha alama za hesabu mbalimbali.
- Kutambua siku za wiki kupitia mfumo wa kiarabu.
- Kueleza saa kwa kutumia mfumo wa kiswahili.
- Kusoma makala yanayohusu hesabu na kujibu maswali.
- Kutambua vivumishi vya idadi, sifa, na viulizi na kuvitumia katika sentensi.
- Kutambua upatanishi wa kisarufi wa ngeli ya li-ya katika sentensi.
- Kuandika insha ya mwongozo ya ratiba yake ya kila siku.

Utangulizi

Hesabu ni nzuri sana, ujuzi wa hesabu ni muhimu sana kwa sababu hutumika katika nyanja mbalimbali. Kwa mfano, pesa ambazo hutumika kila siku hutumia tarakimu mbalimbali. Watu mbalimbali pia wanafaa kujua hesabu ili waweze kuhesabu mali yao.

Funzo a: Kuhesabu tarakimu

Shughuli 1.3: Kusikiliza na kuzungumza

Katika makundi,

1. Shirikiana kusoma na kuhesabu tarakimu zifuatazo.

0	Sufuri
1	Moja
2	Mbili
3	Tatu
4	Nne

5	Tano
6	Sita
7	Saba
8	Nane
9	Tisa

Taz; Kati ya nambari hizi kuna *nambari shufwa* na *nambari witiri*.

Nambari shufwa ni nambari ambazo huweza kugawiwa mbili bila kuacha baki kama vile; 2,4,6,8.

Nambari witiri ni nambari ambazo haziwezi kugawiwa mbili kama vile 1 au baada ya kuzigawa na mbili zinaacha baki la 1 kama vile; 3,5,7,9.

Nambari shufwa ni; 2,4,6,8 na kadhalika.

Nambari witiri ni; 1,3,5,7,9 na kadhalika.

Halafu kuna nambari hasi (-) mfano -1(hasi moja) na nambari chanya (+) mfano +2 (chanya mbili).

2. Shirikiana kusoma na kuhesabu tarakimu zifuatazo

10	Kumi
11	Kumi na moja
12	Kumi na mbili
13	Kumi na tatu
14	Kumi na nne
15	Kum na tano
16	Kumi na sita
17	Kumi na saba
18	Kumi na nane
19	Kumi na tisa

Shirikiana kujaza mapengo baadhi ya nambari zilizo kati ya 20-29

20	Ishirini
21	Ishirini na moja
22	
23	
24	
25	
26	
27	
28	
29	Ishirini na tisa

Jaza mapengo kwa kuandika tarakimu kwa maneno

30	Thelathini
31	Thelathini na moja
32	
33	
34	
35	
36	
37	
38	
39	Thelathini na tisa

Nambari 40-49

40	Arubaini
41	Arubaini na moja
42	Arubaini na mbili
43	Arubaini na tatu
44	Arubaini na nne
45	Arubaini na tano
46	Arubaini na sita
47	Arubaini na saba
48	Arubaini na nane
49	Arubaini na tisa

Funzo b: Kulinganisha tarakimu na maneno

Shughili 2. 3 Kusoma na kuandika

Jaza mapengo kwa kuandika tarakimu kwa maneno

50	Hamsini
51	Hamsini na moja
52	
53	
54	
55	
56	
57	
58	Hamsini na nane
59	Hamsini na tisa

Nambari 60-69

60	Sitini
61	Sitini na moja
62	Sitini na mbili
63	Sitini na tatu
64	Sitini na nne
65	Sitini na tano
66	Sitini na sita
67	Sitini na saba
68	Sitini na nane
69	Sitini na tisa

Jaza mapengo kwa kuandika tarakimu kwa maneno

70	Sabini
71	
72	
73	
74	
75	
76	Sabini na sita
77	Sabini na saba
78	Sabini na nane
79	Sabini na tisa

Shirikiana kujaza mapengo baadhi ya nambari zilizo kati ya **90-99**

90	Tisini
91	Tisini na moja
92	
93	
94	
95	
96	
97	
98	
99	Tisini na tisa

Shirikiana kujaza mapengo baadhi ya nambari zilizo kati ya **80-89**

80	Themanini
81	
82	
83	
84	
85	
86	
87	
88	
89	Themanini na tisa

Nambari 100-900

100	Mia moja
200	Mia mbili
300	Mia tatu
400	Mia nne
500	Mia tano
600	Mia sita
700	Mia saba
800	Mia nane
900	Mia tisa

Funzo c: Kutofautisha alama za hesabu

Shughuli 3.3 Kusikiliza na kuzungumza

Katika makundi,

1. Tambua alama za hesabu zifuatazo

- Alama ya kuondoa -
- Alama ya kujumlisha +
- Alama ya kuzidisha ×
- Alama ya kugawanya ÷
- Alama ya mlinganyo =

2. Tumia alama hizo kupata matokeo mbalimbali

Funzo d: Kutambua siku za wiki

Shughuli 4.3 Kuoma

1. Someni na kujadiliana kuhusu siku za wiki zifuatazo

Leo - siku hiyo iliopo.

Jana - Siku kabla ya leo.

Juzi- Siku kabla ya jana.

Kesho - Siku baada ya leo.

Kesho kutwa - Siku baada ya kesho.

Mtondo - Siku baada ya kesho kutwa

Mtondogoo - Siku baada ya mtondo

Siku ya Sabato kwa Wakristo ni Jumamosi au Jumapili.

Waislamu huenda msikitini siku ya Ijumaa.

2. Katika makundi, shirikiana kujibu maswali yafuatayo;

- (a) Leo ni siku gani? .....
- (b) Jana ilikuwa siku gani? .....
- (c) Kesho itakuwa siku gani? .....
- (d) Juzi ilikuwa siku gani? .....
- (e) Kesho kutwa itakuwa siku gani? .....

Funzo e: Kueleza shughuli za siku

Shughuli: 5.3 Kusikiliza na kuzungumza

Katika vikundi,

- i. Jadiliana kuhusu shughuli mbalimbali unazofanya nyumbani kabla ya kuja shuleni na baada ya kurudi nyumbani.

- ii. Jadiliana kuhusu shughuli mbalimbali unazofanya nyumbani hasa wakati wa wikiendi.
- iii. Wasilishieni matokeo ya majadiliano yenu mbele ya darasa

Funzo f: Kutamka miezi ya mwaka

Shughuli 6.3 Kusoma na kuandika

1. Shirikiana na wenzako kusoma na kujadili miezi ya mwaka
  - i. Mwezi wa kwanza wa mwaka ni Januari.
  - ii. Mwezi wa pili wa mwaka ni Februari.
  - iii. Mwezi wa tatu wa mwaka ni Machi.
  - iv. Mwezi wa nne wa mwaka ni Aprili.
  - v. Mwezi wa tano wa mwaka ni Mei.
  - vi. Mwezi wa sita wa mwaka ni Juni.
  - vii. Mwezi wa saba wa mwaka ni Julai.
  - viii. Mwezi wa nane wa mwaka ni Agosti.
  - ix. Mwezi wa tisa wa mwaka ni Septemba.
  - x. Mwezi wa kumi wa mwaka ni Oktoba.
  - xi. Mwezi wa kumi na moja wa mwaka ni Novemba.
  - xii. Mwezi wa kumi na mbili wa mwaka ni Desemba.

Msamiati unaohusiana na miezi ya mwaka

- Mwezi huu
- Mwezi ujao/ mwezi kesho- Baada ya mwezi huu
- Mwezi uliopita/ mwezi jana- Kabla ya mwezi huu
- Mwanzoni mwa mwezi
- Katikati mwa mwezi
- Mwishoni mwa mwezi

3. Katika makundi, shirikiana kujibu maswali yafuatayo;

- (a) Mwezi huu ni mwezi wa.....
- (b) Mwezi wa kwanza una siku.....
- (c) Mwezi wa mwisho wa mwaka ni.....
- (d) Mwezi wa Oktoba una siku .....
- (e) Mwezi ujao utakwa mwezi wa.....

Funzo g. Kueleza Saa**Shughuli 7.3 Kusoma na kuandika**

Katika makundi,

1. Soma na kujadiliana kuhusu msamiati unaohusiana na saaifuatao

Saa ni chombo ambacho huonyesha wakati.

Siku nzima ina saa ishirini na nne.

Msamiati unaotumiwa kwenye saa

Dakika - Saa moja ina dakika sitini.

Sekunde - Dakika moja ina sekunde sitini.

Nusu - Dakika thelathini.

Robo - Dakika kumi na tano.

Kasorobo - Dakika kumi tano kuingia saa nyingine.

Kamili - Hakuna dakika ambayo imepita kwenye saa.

Alfajiri - kati ya saa tisa na saa kumi na moja asubuhi.

Adhuhuri - Saa sita.

Mchana - Ni kipindi kinachoanzia kuchomoza kwa jua hadi kutua kwake/ Kipindi kilicho kati ya Saa sita hadi saa tisa.

Jioni - Ni wakati baina ya alasiri na magharibi.

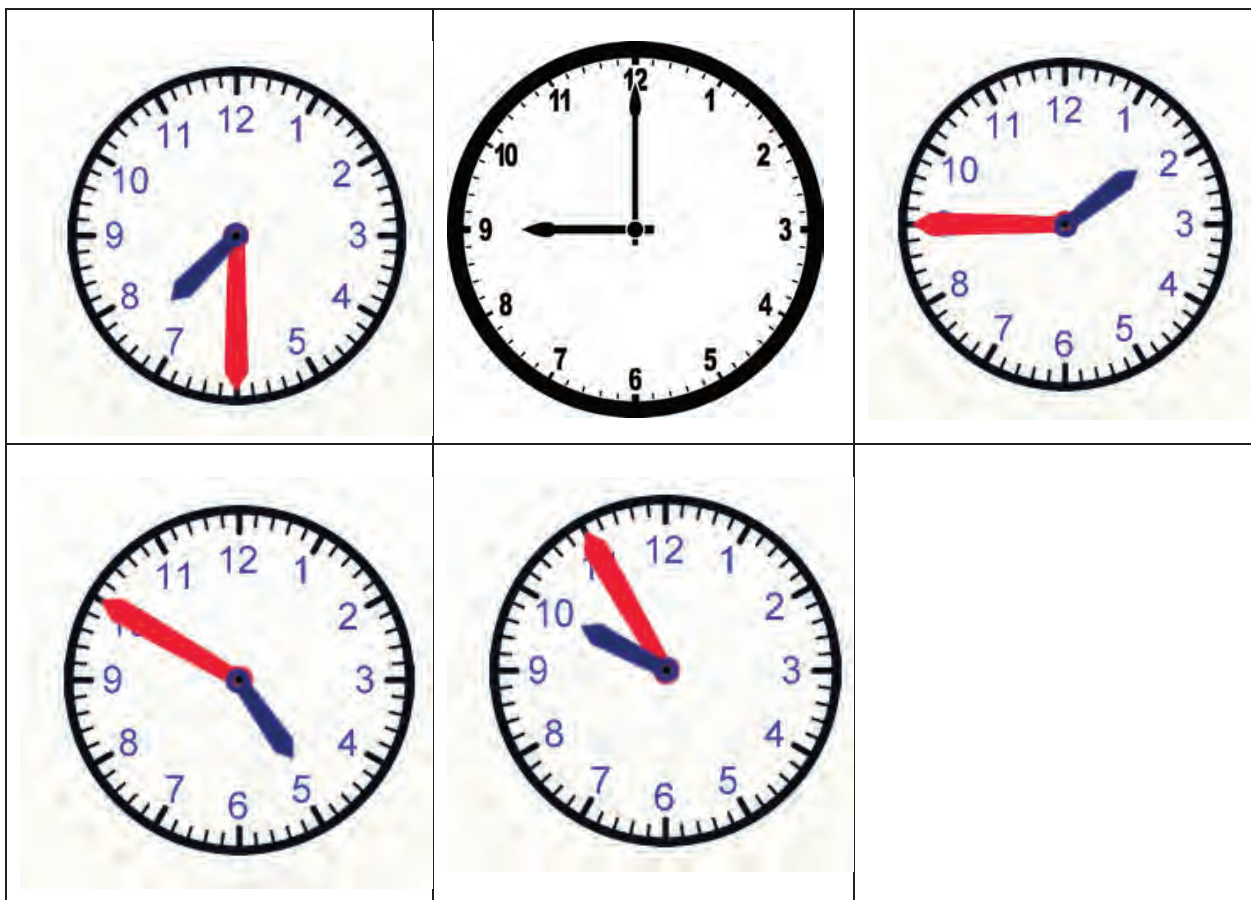
Usiku - Saa moja hadi saa tano.

Usiku wa manane - Saa saba hadi saa tisa usiku.

2. Katika makundi, shirikiana na wenzako kutambua na kutaja saa mbalimbali zifuatazo;

Sasa ni saa ngapi?

3. Someni, chora na kutaja saa zifuatazo

- (a) Saa kumi na mbili kamili asubuhi.
- (b) Saa kumi na moja na robo jioni.
- (c) Saa nne na nusu usiku.

- (d) Saa mbili na dakika ishirini asubuhi.
- (e) Saa nane kasoro dakika kumi mchana.

Funzo h: Kusoma kalenda

Shughuli 8.3: Kusoma na kuandika

Katika makundi,

1. Someni, tamka na kuandika tarehe zifuatazo kwa maneno

Jumamosi 10/3/1992 - Jumamosi tarehe kumi mwezi wa Machi mwaka wa elfu moja mia tisa tisini na mbili.

Alhamisi 6/10/2000 - Alhamisi tarehe sita mwezi wa Oktoba mwaka elfu mbili.

Jumanne 25/4/2017 - Jumanne tarehe ishirini na tano mwezi wa Aprili mwaka wa elfu mbili kumi na saba.

2. Someni, tamka na kuandika tarehe zifuatazo katika tarakimu
  - i. Ijumaa tarehe thelathini mwezi wa Julai mwaka wa elfu moja mia nane themanini na nane.
  - ii. Jumatatu tarehe tatu mwezi wa Januari mwaka wa elfu mbili kumi na nane.
  - iii. Jumapili tarehe ishirini na nne mwezi wa Novemba mwaka wa elfu moja mia tisa tisini na tisa.
  - iv. Jumatano tarehe kumi na saba mwaka wa Desemba mwaka wa elfu mbili na moja.
  - v. Alhamisi tarehe tisa mwezi wa Mei mwaka wa elfu moja mia sita sabini na nne.
3. Katika kikundi, Someni na kujadiliana kuhusu taarifa katika makala hii.

SIKU ZA WIKI

Wiki/Juma ni muda wa siku saba. Katika lugha ya Kiswahili, wiki ina siku saba kwa ujumla. Siku ya kwanza katika kalenda ya Kiswahili ni Jumamosi. Jumamosi ni siku ambayo Wakristo wa dhehebu la Kiadventi huenda kanisani kuomba Mungu.

Siku ya pili katika lugha ya Kiswahili huitwa Jumapili. Hii ni siku ambayo Wakristo wengine kama vile Wakatoliki na Waprotestanti huenda kanisani kwa ajili ya kumwomba Mwenyezi Mungu na kumshukuru kwa mema ambayo amewajalia.

Siku ya tatu huitwa Jumatatu. Hii ni siku ya kufanya kazi. Wafanyakazi wote huenda kazini na wanafunzi huenda shuleni kusoma.

Siku ya nne katika lugha ya Kiswahili inaitwa Jumanne. Siku hii pia ni ya kufanya kazi. Vile vile, wanafunzi huenda shuleni kuhudhuria vipindi.

Siku ya tano katika lugha ya Kiswahili ni Jumatano. Hii ni siku ya kufanya kazi pia.

Siku ya Alhamisi ni siku ya sita katika wiki. Katika siku hii pia watu huenda kufanya kazi.

Siku ya Ijumaa ni siku ya saba ambayo ni ya mwisho katika wiki. Siku hii Waislamu huenda msikitini kuswali/ kufanya ibada ya swala ambayo ni ya lazima kwa kila mwislamu.

4. Katika kikundi, Someni na kujadiliana kuhusu taarifa katika makala hii.

- i. Wiki ina siku ngapi?
- ii. Taja siku ya kwanza ya wiki katika lugha ya Kiswahili.
- iii. Waadventi huenda kanisani siku gani?
- iv. Je, Wakristo huenda kanisani kufanya nini? Taja hoja mbili.

Sarufi

Funzo i; Kutambua vivumishi vya idadi na sifa

Shughuli 9.3 Kusoma na kuandika

Katika makundi,

1. Someni na kujadiliana kuhusu matumizi ya vivumishi vya Idadi

Hutueleza zaidi kuhusu kiasi, au idadi ya nomino. Kuna aina mbili za vivumishi vya idadi.

a) Idadi Kamili

Hii hutumia nambari kuelezea idadi ya nomino. Kwa mfano: *tatu, mbili, kumi*

- Msichana mmoja amewauwa nyoka wawili
- Siku kumi zimepita tangu Bi Safina alipojifungua watoto watatu

b) Idadi Isiyodhihirika

Kivumishi hiki cha idadi huelezea kiasi cha nomino kwa ujumla, bila kutaja idadi kamili. Kwa mfano: *chache, nyingi, kadhaa, kidogo, wastani*.

- Watu wachache waliohudhuria mazishi ya Kajuta walikula chakula kingi sana.
- Baba yao alikuwa mateka kwa miaka kadhaa.

2. Someni na kujadiliana kuhusu matumizi ya vivumishi vya sifa

Hivi ni vivumishi ambavyo hutoa sifa ya kitu, mtu, mahali, na kadahalika kwa mfano: *kizuri, kali, safi, mrembo*. Ni neno/maneno ambayo hutaja maana ya sifa ya nomino au kiwakilishi cha nomino jinsi kilivyo.

Mifano:

- Paka mwizi amelala jikoni
- Ugonjwa hatari umeukumba dunia
- Gari zuri limegongwa
- Nyumba kubwa imejengwa bondeni
- Kijana mpole kasusa kula

3. Someni na kujadiliana kuhusu matumizi ya viulizi vifuatavyo;

Viulizi ni maneno yanayotumika katika kuulizia kwa mfano: je, gani, lipi, nani, nini, wapi nk

Mifano katika sentensi;**1. Je?**

- i) Je, ulimwona mwalimu wa Kiswahili?
- ii) Mlifanyaje mtihani?

2. Nani?

- i) Nani anafundisha Kiswahili?
- ii) Nani ananiita?
- iii) Unaitwa nani?

3. Nini?

- i) Umenunua nini?
- ii) Tutakula nini?
- iii) Unataka nini?

4. Lini?

- i) Utarudi lini?
- ii) Mwalimu atafika lini?
- iii) Mtanitembelea lini?

5. Gani?

- i) Huyu ni mtu gani?
- ii) Unakula chakula gani?

iii) Nikupe kitu gani?

6. Namna gani?

- i) Tutapita namna gani?
- ii) Unakula namna gani?
- iii) Umeketi namna gani?

7. Kwa nini?

- i) Kwa nini ulitoroka?
- ii) Kwa nini mnapiga kelele?
- iii) Kwa nini ulikataa kunisaidia?

8. Tangu lini?

- i) Tangu lini umekuwa hapa?
- ii) Wamelala tangu lini?
- iii) Amekuwa mgonjwa tangu lini?

4. Shirikiana na wenzako kutunga angalau sentensi tatu kwa kila kiulizi ulichosoma hapo juu.

9. Mara ngapi?

- i) Unakula mara ngapi?
- ii) Mwanafunzi yule alitoroka mara ngapi?
- iii) Mariam amelia mara ngapi?

10. -ngapi?

- i) Mmesoma vitabu vingapi?
- ii) Unacheza michezo mingapi?
- iii) Mna walimu wangapi shuleni?

11. -pi?

- i) Unataka mwalimu yupi?
- ii) Ameandika vitabu vipi?
- iii) Wamenunua gari lipi?

Funzo j: Kutunnga sentensi kwa kuzingatia upatanisho wa kisarufi.

Shughuli 10.3 Kusoma na kuandika

Katika makundi,

1. Shirikiana kusoma na kujadiliana kuhusu matumizi ya vipatanishi vya kisarufi vya li-ya.

Ngeli hii hujumuisha nomino za baadhi ya vitu visivyo hai pamoja na nomino za ukubwa za ngeli mbalimbali. Kuna baadhi ya nomino za ngeli hii ambazo huanza kwa kiambishi **Ji** katika umoja na nyingine nyingi hazina kiambishi hiki. Hata hivyo, wingi wa nomino zote katika ngeli hii, huchukua kiambishi awali **Ma** au **Me** katika wingi.

Umoja	Wingi
jicho	macho
jiwe	mawe
jino	meno
jibu	majibu
jipu	majipu
jiko	meko

Umoja	Wingi
jina	majina
jicho	macho nk
yai	mayai
bega	mabega
chungwa	machungwa
daftari	madftari
jambo	mambo
shavu	mashavu
gurudumu	magurudumu

2. Shirikiana na wanafunzi wenzako kutafuta majina mengine ya li-ya kutokana na kamusi
3. Soma na kujadili sentensi zifuatazo kutokana na majedwali kisha uunganishe vipengele mbalimbali hivyo kutunga sentensi zenye maana.

Umoja			wingi		
nomino	vimilikishi	viwakilishi	nomino	vimilikishi	viwakilishi
Jina	langu	linauma	Jina	yetu	yanauma
Jicho		linapendeza	Jicho		Yanapendezwa.
Yai		lilikatwa	Yai		yalikatwa
Bega	lako	linametameta	Bega	yenu	yanametameta
Chungwa		limeisha	Chungwa		yameisha
Daftari		linajibiwa	Daftari	yao	yanajibiwa
Gunia	lake	limenunuliwa	Magunia		yamenunuliwa

Umoja				wingi			
nomino	vionyeshi	ni	vivumishi	nomino	vionyeshi	ni	vivumishi
Jina	hili		kubwa	Jina	haya		makubwa
Jicho			zito	Jicho			mazito
Yai			dogo	Yai			madogo
Bega	hilo		refu	Bega	hayo		marefu
Chungwa			kubwa	Chungwa			makubwa
Daftari	lile		gumu	Daftari	yale		magumu

4. Tunga sentensi angalau kumi kutokana na kila jedwali mlilosoma hapo juu.

Funzo k: Kuandika Insha

Shughuli 11.3 Kuandika

Katika makundi, shirikiana kuandika insha ya mwongozo kuhusu ratiba yako ya kila siku kuanzia wakati unapoamka asubuhi hadi wakati unapoelekea kulala usiku.

Shughuli ya jumla

Siku ya likizo kuisha ni kesho. Leo umeomba pesa kwa mzazi wako ili uende sokoni kununua baadhi ya vitu utakavyotaka kutumia shuleni.

- d) Elezea na kisha undike kwa ukionyesha siku yenyewe pamoja na tarehe utakaporudi shuleni. Ungependa utoke nyumbani saa ngapi na mwendo unaweza kukuchukua saa ngapi kufika shuleni?
- e) Tunga angalau sentensi tano kwa kila kipengele ukitumia vivumishi vya idadi, sifa na viulizi ili kubainisha tofauti ya kila kipengele.

Muhtasari wa mada

Katika mada hii, umejifunza kuhusu,

- a. Kuhesabu tarakimu kutoka 1-1000.
- b. Kulinganisha tarakimu na vitu vilivyoandikwa nambari au tarakimu hizo.
- c. Kutofautisha alama za hesabu mbalimbali.
- d. Kutambua siku za wiki kupitia mfumo wa kiarabu.
- e. Kueleza saa kwa kutumia mfumo wa kiswahili.
- f. Kusoma makala yanayohusu hesabu na kujibu maswali.
- g. Kutambua vivumishi vya idadi, sifa, na viulizi na kuvitumia katika sentensi.
- h. Kutambua upatanishi wa kisarufi wa ngeli ya li-ya katika sentensi.
- i. Kuandika insha ya mwongozo ya ratiba yake ya kila siku